

ZELFDIENENDE VERTEKENINGEN
IN SOCIALE VERGELIJKING:
ILLUSOIRE SUPERIORITEIT EN
ONREALISTISCH OPTIMISME

[SELF-SERVING BIASES IN SOCIAL COMPARISON:
ILLUSORY SUPERIORITY AND UNREALISTIC OPTIMISM]

Vera HOORENS & Bram P. BUUNK
Rijksuniversiteit Groningen
Sectie Sociale en Organisationspsychologie

In the present paper, the relationship between illusory superiority (the belief to be better than others) and unrealistic optimism (the expectancy of a better future for oneself than for others) is examined, and the relationship of both self-serving biases to the person positivity bias (the more benign evaluation of individuals as compared to groups) and the self-other asymmetry in social comparison is analysed. High school students rated themselves and a comparison other on a number of characteristics. In addition, they estimated the likelihood of a number of events in their own and the comparison other's future. Both the significant and intercorrelated illusory superiority and unrealistic optimism effects were correlated with locus of control, self-esteem and trait anxiety. Neither phenomenon could be explained by the person positivity hypothesis, and both biases were stronger if the prospects and characteristics of the comparison other were judged firstly than if subjects rated their own attributes firstly. The latter finding offers a replication and an extension of the asymmetry effect in self/other comparisons, and it underlines the strong link between both biases under study.

De meeste mensen geloven positieve eigenschappen in een meerdere mate en negatieve eigenschappen in een mindere mate te bezitten dan de gemiddelde ander (Alicke, 1985; Brown, 1986). In onderzoek waarin mensen ofwel gevraagd wordt zichzelf rechtstreeks met anderen te vergelijken, ofwel om zichzelf en anderen op een reeks dimensies te beoordelen (waarna de onderzoeker het verschil tussen beide beoordelingen berekent), blijkt bijvoorbeeld dat een meerderheid meent rechtvaardiger te zijn (Liebrand, Messick & Wolters, 1986; Messick, Bloom, Boldizar & Samuelson, 1985), minder angst en vijandigheid te vertonen (Kuiper & MacDonald, 1982) en zich beter aan groepsnormen aan te passen (Codol, 1975). Ook eigen vaardigheden worden hoger aangeslagen dan die van anderen (Dunning, Meyerowitz & Holsberg, 1989). Een meerderheid van de mensen denkt bijvoorbeeld beter en veiliger auto te

De auteurs bedanken de twee beoordelaars voor hun nuttige commentaren op een vorige versie van het artikel.

rijden dan de doorsnee chauffeur (Svenson, 1981) en het als relatie-partner in diverse sociale rollen (bijvoorbeeld als partner of als ouder) beter te doen dan anderen (Heady & Wearing, 1988; Buunk & Van Yperen, 1991). Aangezien het logisch onmogelijk is dat de meerderheid van een groep beter is dan het gemiddelde (tenzij in zeer scheve verdelingen), moet deze waargenomen superioriteit een illusie betreffen.

Een fenomeen vergelijkbaar met deze *illusoire superioriteit* is *onrealistisch optimisme*, het verschijnsel dat mensen voor zichzelf een rooskleuriger toekomst verwachten dan voor anderen. Zo meent een meerderheid van de mensen dat ze minder kans maken dan de gemiddelde ander, de doorsnee ander of de meeste anderen om een breed scala van gezondheidsproblemen te krijgen (bijvoorbeeld Perloff & Fetzer, 1986; Weinstein, 1980, 1982, 1987) en om op een echtscheiding uitlopende relatieproblemen te krijgen (Drake, 1987; Perloff & Fetzer, 1986), maar meer kans dan anderen om bijvoorbeeld academisch succes te kennen (Alloy & Ahrens, 1987) of om het goed te doen in hun loopbaan (Larwood & Whittaker, 1977).

Onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit lijken om verschillende redenen nauw met elkaar verwant. Allereerst lijkt het intuïtief voor de hand te liggen dat iemand die zichzelf een betere chauffeur of een betere partner vindt dan anderen, ook minder ongevallen of minder relatieproblemen verwacht. Bovendien is gebleken dat onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit op een analoge manier verband houden met waargenomen controle en zelfwaardering. Weinstein (1980) vond bijvoorbeeld dat subjectief controleerbare negatieve gebeurtenissen een sterkere mate van onrealistisch optimisme meebrachten dan subjectief oncontroleerbare gebeurtenissen (zie ook Weinstein, 1982, 1987; van der Velde, Hooijkaas & van der Pligt, in press). Uit een onderzoek van Alicke (1985) bleek een soortgelijk verband tussen de waargenomen controleerbaarheid van persoonlijkheidstrekken en de mate van illusoire superioriteit die bij deze trekken optreedt. Vooral mensen met een hoog niveau van zelfwaardering vertonen een sterke relatieve overschatting van hun eigen vaardigheden (Borhnstedt & Felson, 1983) en verwachten tegelijk minder vervelende en meer prettige ervaringen voor zichzelf dan voor anderen (Brewin & Furnham, 1986; zie echter ook het curvilineaire verband gevonden door Brinthaup, Picone & Moreland, 1990). Het verband tussen zelfwaardering enerzijds en zelfdienende vertekeningen zoals onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit anderzijds, wordt door Taylor en Brown (1988) gezien als een demonstratie van het belang van cognitieve zelf-illusies voor het

psychosociale welbevinden. Dergelijke vertekeningen laten immers toe een relatief hoog niveau van geluk of tevredenheid te handhaven. Doordat mensen met een positief beeld van zichzelf en van hun toekomst hun eigen attributen en vooruitzichten niet voortdurend ter discussie hoeven te stellen, houden ze bovendien energie over voor creatief en productief werk en om volwaardige relaties met anderen op te bouwen.

Gezien de samenhang tussen beide verschijnselen, is het des te opmerkelijker dat onderzoek naar onrealistisch optimisme en dat naar illusoire superioriteit zich theoretisch vrijwel totaal onafhankelijk van elkaar hebben ontwikkeld. Zo benadrukken de hypothesen die ten aanzien van beide fenomenen werden geformuleerd, totaal verschillende concepten en variabelen (op de reeds besproken factoren zelfwaardering en waargenomen controle na). In de context van onrealistisch optimisme kregen vooral de differentiële beschikbaarheid van informatie over het eigen en iemand anders' preventie- en risicogedrag, en het gebruik van prototypische vergelijkingsanderen in de plaats van een „echt” gemiddelde ander empirische aandacht (Perloff, 1987; Weinstein, 1980; Weinstein & Lachendro, 1982). In de context van illusoire superioriteit werd daarentegen vooral de rol van de ambiguïteit van veel vaardigheids- en trekdimensies benadrukt (Dunning, Meyerowitz & Holzberg, 1989; Felson, 1981; Van Yperen & Buunk, 1991).

Een meer spaarzame benadering lijkt ons echter eerst na te gaan in welke mate en op welke manier beide verschijnselen met elkaar samenhangen dan wel losstaan van elkaar, alvorens specifieke hypothesen voor elk van de twee fenomenen te evalueren. Met het oog op een dergelijke integratie is het echter belangrijk het intuïtieve en nog niet direct aangetoonde verband tussen beide fenomenen met directe empirische gegevens te onderbouwen. In het hier gepresenteerde onderzoek gaan we daarom allereerst na of onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit inderdaad met elkaar verband houden. Daarnaast willen we binnen een enkele proefopzet onderzoeken of beide verschijnselen daadwerkelijk op een parallelle manier samenhangen met psychosociaal welbevinden en waargenomen controle. Met betrekking tot dit laatste onderzochten we zowel de rol van interindividuele verschillen in gegeneraliseerde verwachtingen van controle, als verschillen tussen attributen wat betreft hun waargenomen controleerbaarheid.

Een tweede doelstelling van het hier gepresenteerde onderzoek betreft een kritische replicatie en een uitbreiding van een eerder experiment van Hoorens en Buunk (1992). In dat onderzoek werden onder meer twee

vragen met betrekking tot de determinanten van onrealistisch optimisme onderzocht.

Een eerste vraag betrof een tot dan toe niet onderzochte hypothese ter verklaring van onrealistisch optimisme in termen van de „person positivity bias”. Sears (1983) toonde aan dat mensen de leden van een groep gewoonlijk gunstiger evalueren dan de groep als geheel. In het typische onderzoek naar de hier besproken zelfdienende vertekeningen wordt de proefpersonen expliciet of impliciet gevraagd zich te vergelijken met de „typische ander” (bijvoorbeeld Perloff, 1987); de „gemiddelde ander” (bijvoorbeeld Alicke, 1985) of de „(meeste) mensen die ze kennen” (bijvoorbeeld Drake, 1984). Al deze „anderen” verwijzen al dan niet uitdrukkelijk naar een groep. De tot dusver gehanteerde metingen kunnen dus op een kunstmatige manier onrealistisch optimisme opleveren omdat de inschatting van de eigen toekomst altijd de toekomst van een enkel individu betreft, terwijl de vergelijkingsinstantie naar een groep verwijst.

Indirecte steun voor deze verklaring van onrealistisch optimisme biedt het gegeven dat mensen zichzelf wel een betere toekomst en betere eigenschappen toedichten dan „de gemiddelde” ander, maar niet (of in mindere mate) beter dan individuele, concrete personen zoals hun „beste vriend(in) van hetzelfde geslacht”, een broer of zus of een goede bekende (Perloff & Fetzer, 1986; Pietromonaco & Markus, 1985; Schulz & Fritz, 1987; Whitley & Hern, 1991; zie echter ook Brown, 1986, en VanYperen & Buunk, 1990). Een probleem bij de interpretatie van deze bevinding is echter dat de aangeboden individuele vergelijkingspersonen tegelijk ook meer vertrouwd en geliefd zijn dan vergelijkingsanderen die impliciet naar een groep verwijzen. Daarom onderzochten Hoorens en Buunk (1992) de hypothese dat het groeps karakter van de vergelijkingsander bijdraagt tot onrealistisch optimisme, door in één conditie de proefpersonen (studenten) te vragen om naast hun eigen kansen op een reeks positieve en negatieve gebeurtenissen, ook die van de willekeurige student te schatten. Enerzijds kan een dergelijke vergelijkingsander niet vertrouwd zijn, anderzijds kan hij of zij niet naar een groep verwijzen. Hoewel de studenten hun beste vriend(in) geen minder rooskleurige toekomst toeschreven dan aan zichzelf, verwachtten ze voor zichzelf een betere toekomst dan voor zowel de gemiddelde student als voor een willekeurige student. Dit onrealistisch optimisme in de vergelijking met een willekeurige student gaat duidelijk in tegen voorspellingen van de „person positivity hypothese”. Nu is het riskant een hypothese op basis van een enkel onderzoek te verwerpen. Bovendien

werd in het onderzoek van Hoorens en Buunk (1992) alleen onrealistisch optimisme en niet illusoire superioriteit onderzocht. Daarom besloten we een nieuwe toetsing van de „person positivity hypothese” ter verklaring van de hier besproken zelfdienende vertekeningen door te voeren.

Een tweede vraag die in het onderzoek van Hoorens en Buunk (1992) aan bod kwam, betreft het belang van het referentiepunt dat mensen hanteren bij het vergelijken van hun eigen en iemand anders' toekomst of eigenschappen. Codol (1979, 1987) vond immers dat mensen bij directe zelf-ander vergelijkingen menen of hopen zelf minder op anderen te lijken dan anderen op henzelf (zie ook Holyoak & Gordon, 1983; Karylowski, 1989, 1990; Srull & Gaelick, 1983). Hij verklaarde dit door te stellen dat ervaringen van gelijkheid minder bedreigend zijn voor iemands nagestreefde gevoel van uniciteit (cfr. Snyder & Fromkin, 1980) wanneer hij of zij zelf het referentiepunt bij de sociale vergelijking is, dan wanneer iemand anders als referentiepunt fungeert.

Indien de zelf/ander asymmetrie ook meespeelt bij zelf-ander vergelijkingen met betrekking tot vooruitzichten, vaardigheden en persoonlijkheidseigenschappen, kunnen we daardoor meer onrealistisch optimisme en een sterkere mate van illusoire superioriteit voorspellen wanneer de ander als referentiepunt fungeert dan wanneer de proefpersonen zichzelf als referentiepunt waarnemen. Bij directe vergelijkingen is de ander gewoonlijk de referentiepersoon: mensen worden gevraagd hun eigen kansen te schatten in vergelijking met die van de gemiddelde ander of de meeste anderen. Bij indirecte vergelijkingen waarbij de eigen en iemand anders' vooruitzichten moeten worden ingeschat en de onderzoeker het verschil tussen beide schattingen berekent, bepaalt de volgorde waarin dit gebeurt mede wie als referentiepersoon fungeert. Wanneer mensen eerst hun eigen verwachtingen in kaart brengen, kunnen ze zichzelf als referentiepunt beschouwen voor het vervolgens inschatten van iemand anders' vooruitzichten. Wanneer men echter eerst de toekomst van iemand anders inschat, wordt deze ander het referentiepunt waartegen men de eigen toekomst afzet.

Wanneer het referentiepunt bij de sociale vergelijking mee bepaalt in welke mate onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit optreden, moeten beide fenomenen dus sterker zijn wanneer mensen eerst de toekomst en de eigenschappen van de vergelijkingsander inschatten dan wanneer ze eerst hun eigen attributen beoordelen. Perloff & Fetzer (1986), die de zelf/ander volgorde louter om redenen van experimentele controle manipuleerden, vonden echter geen effect van de beoordelings-

volgorde en lieten deze variable in verder onderzoek daarom vallen. Hoorens en Buunk (1992) vonden evenmin een verschil in onrealistisch optimisme tussen de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgordes. Wel bleek dat de kans op zowel positieve als negatieve gebeurtenissen voor zichzelf én voor anderen hoger werd geschat, indien eerst de *eigen* toekomst onder de loep werd genomen. Dit onverwachte resultaat kan in verband worden gebracht met Fenigstein's (1984) vaststelling dat mensen in sommige omstandigheden geloven dat de mate waarin zijzelf zowel positieve als negatieve gebeurtenissen meemaken, hoger is dan de mate waarin anderen deze gebeurtenissen meemaken. Daarbij mag men aannemen dat de aanvankelijk gegeven kansschattingen—die voor de proefpersonen die met de eigen toekomst begonnen hoger lagen dan voor de proefpersonen die met iemand anders' toekomst begonnen—als een soort anker fungeerden voor de later gegeven kansschattingen. Immers, hogere, respectievelijk lagere initiële schattingen leiden tot hogere, respectievelijk lagere verdere schattingen (Tversky & Kahneman, 1974). Van hieruit wordt het inderdaad begrijpelijk dat de zelf/ander groep bij een tweede „ronde” van kansschattingen de kans op dezelfde gebeurtenissen hoger inschatte dan de ander/zelf groep, ongeacht de valentie van de gebeurtenissen en de stimuluspersoon voor wie de schattingen werden gegeven. Een dergelijke neiging kan de volgorde-manipulatie zoniet teniet gedaan, dan toch verzwakt hebben. Vanwege het onverwachte karakter van de resultaten van Hoorens en Buunk (1992) en vanwege het bredere theoretische en praktische belang van een eventueel volgorde-effect, wilden we de rol van deze factor in het hier gepresenteerde onderzoek echter verder onderzoeken.

Samengevat beoogde het hier gepresenteerde experiment een antwoord te bieden op de volgende vragen: 1) In welke mate treden onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit samen op? 2) In welke mate houden beide fenomenen op een parallelle manier verband met psychosociaal welbevinden en waargenomen controle? 3) Speelt de „person positivity bias” een rol bij het tot stand komen van één of beide zelfdienende vertekeningen? 4) Wat is de invloed van de volgorde waarin mensen hun eigen en iemand anders' attributen beoordelen op de mate waarin ze zichzelf en anderen die attributen toeschrijven?

Om deze vragen te beantwoorden, schatten een groep middelbare scholieren zowel de mate waarin ze een aantal eigenschappen bezaten als de kans dat een aantal aangename en een aantal onaangename gebeurtenissen zich in hun eigen leven zouden voordoen. Naargelang de conditie schatten ze daarnaast de kans dat dezelfde gebeurtenissen zich

zouden voordoen in het leven van ofwel de gemiddelde scholier (vergelijkingspersoon met impliciet groeps karakter), ofwel een willekeurige scholier (relatief weinig vertrouwde, individuele vergelijkingspersoon), ofwel hun beste vriend(in) van hetzelfde geslacht (vertrouwde individuele vergelijkingspersoon), en in welke mate deze personen de betreffende eigenschappen bezaten. De controleerbaarheid en de gunstigheid van alle eigenschappen en gebeurtenissen werd door een afzonderlijke groep proefpersonen vooraf beoordeeld.

Verwacht werd dat de proefpersonen zouden aangeven positieve eigenschappen meer, en negatieve eigenschappen minder te vertonen dan in ieder geval de gemiddelde ander. Bovendien verwachtten we dat ze hun eigen kansen op aangename ervaringen hoger, en hun eigen kansen op onaangename ervaringen lager inschatten dan die van de gemiddelde ander. Tussen beide zelfdienende vertekeningen verwachtten we een positieve correlatie. Bovendien verwachtten we parallele correlatiepatronen tussen beide vertekeningen enerzijds en indicatoren van psychosociaal welbevinden (zelfwaardering en trekangst) en waargenomen controle anderzijds.

Wanneer het groeps karakter van de vergelijkingspersoon bijdraagt tot het tot stand komen van de onderzochte zelfdienende vertekeningen, moest er een sterkere mate van onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit optreden ten opzichte van de gemiddelde ander dan ten opzichte van een willekeurige ander of de beste vriend(in). Een „gemiddelde” impliceert immers dat de individuele proefpersoon zich met de groep van vergelijkbare anderen als geheel moet vergelijken, terwijl dit voor een „willekeurige persoon” niet het geval is. In elk geval verwachtten we op grond van eerder onderzoek een sterkere mate van onrealistisch optimisme wanneer de vergelijkingspersoon een gemiddelde ander was dan wanneer dit de beste vriend(in) betreft.

Met betrekking tot de beoordelingsvolgorde van eigen en iemand anders' attributen lagen de predicties minder duidelijk. Op basis van de door Codol geobserveerde asymmetrische vergelijkbaarheid van eigen en iemand anders' eigenschappen moesten onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit het sterkst optreden in de ander/zelf volgorde. Op grond van de door Hoorens en Buunk (1992) gevonden resultaten moesten we echter verwachten dat de mate waarin zelfdienende vertekeningen optraden niet varieerde met de beoordelingsvolgorde van de stimuluspersonen. Daarentegen leidde dit onderzoek tot de verwachting dat de proefpersonen zowel aan zichzelf als aan een ander in een zelf/ander volgorde een hogere kans op positieve en negatieve gebeurtenis-

sen en een sterkere mate van positieve en negatieve eigenschappen toeschreven dan in een ander/zelf volgorde.

METHODE

Proefpersonen

Vierentachtig gymnasiasten (49 meisjes en 35 jongens) van 15 tot 18 jaar oud namen deel aan het experiment in de context van een groter project over zelfevaluatie. Dit project omvatte ook een onderzoek naar onrealistisch optimisme met betrekking tot gezondheidsproblemen, waarvan de resultaten elders werden gerapporteerd (zie Hoorens & Buunk, 1991). De proefpersonen werden op toeval over de condities verdeeld. Vierentwintig andere proefpersonen uit dezelfde populatie beoordeelden vooraf de gunstigheid en de controleerbaarheid van alle in het onderzoek gebruikt attributen. Geen van de proefpersonen had vroeger aan psychologische experimenten deelgenomen en allen werden voor hun deelname betaald.

Materiaal

Alle instructies en items waren opgenomen in een brochure waarin de proefpersonen ook hun antwoorden konden neerschrijven. De brochure bevatte metingen van onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit, en Nederlandse bewerkingen van Rosenberg's Self-Esteem Scale en de Trait Anxiety Scale als metingen van psychosociaal welbevinden, en van de Locus of Control Scale als meting van gegeneraliseerde verwachtingen van controle.

Voor de meting van *onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit* bevatte de brochure een lijst positieve vooruitzichten (bij je eerste poging je rijbewijs halen, goed met je familie kunnen opschieten, bijzondere kunstzinnige talenten ontwikkelen of bij jezelf ontdekken, met succes je eindexamen halen, een echt leuke partner vinden of behouden, geweldige reizen maken) en negatieve vooruitzichten (tijdens je studie geldproblemen krijgen, het slachtoffer worden van diefstal of geweld, gedurende een lange tijd werkloos zijn, ongewenst zwanger worden (voor meisjes) of meemaken dat dat bij je vaste vriendin gebeurt (voor jongens), je vriend(in) aan een ander kwijtraken). De gebeurtenissen waren zo gekozen dat ze relevant waren voor de populatie waartoe de proefpersonen behoorden, en positieve en negatieve vooruitzichten wisselden elkaar af.

Daarnaast bevatte de brochure ook een lijst positieve en negatieve eigenschappen (positief: betrouwbaarheid, originaliteit, eerlijkheid, volharding, creativiteit, vriendelijkheid, intelligentie, interessant zijn; negatief: onzekerheid, vijandigheid, haatdragend zijn, luiheid, onredelijkheid, ijdelheid, klagerigheid en lichtgelovigheid). Deze eigenschappen werden geselecteerd uit de categorieën controleerbare en oncontroleerbare wenselijke en onwenselijke eigenschappen van Alicke (1985). Er werd voor gezorgd dat van elk van de vier categorieën evenveel eigenschappen werden gebruikt en dat de gekozen eigenschappen aan de hand van één ondubbelzinnige en voor middelbare scholieren begrijpelijke term in het Nederlands konden worden weergegeven (aangezien er voor toekomstvooruitzichten geen analoge lijst beschikbaar was, konden we met betrekking tot die attributen geen vergelijkbare procedure volgen). De eigenschappen werden in toevallige volgorde door elkaar gemengd.

Beide lijsten attributen (eigenschappen en vooruitzichten) werden twee keer na elkaar aangeboden, waarbij de proefpersonen aangaven in welke mate de eigenschappen op henzelf en een andere persoon van toepassing waren en hoe groot de kans was dat de gebeurtenissen zich in hun eigen en iemand anders' leven zouden voordoen. Hiertoe noteerden ze naast elke gebeurtenis of eigenschap een getal van 0 (de gebeurtenis is volstrekt onmogelijk of de eigenschap is volstrekt niet van toepassing) tot 100 (de gebeurtenis zal zich zeker voordoen en de eigenschap is perfect toepasselijk). Het gemiddelde verschil tussen de beoordelingen voor zichzelf en voor de andere persoon werden gebruikt als meting van onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit. Alle vooruitzichten en eigenschappen werden vooraf op 7-puntsschalen op wenselijkheid en controleerbaarheid beoordeeld (1 = zeer wenselijk of controleerbaar; 7 = zeer onwenselijk of oncontroleerbaar).

Geeneraliseerde verwachtingen van controle werden gemeten aan de hand van een aangepaste „Schaal voor Interne versus Externe Beheersing (I.E.-18)”, een Nederlandse bewerking (Andriessen & van Cadzand, 1983) van Rotter's (1966) Locus of Control Scale. Mensen met een interne „locus of control” geloven dat ze hun leven zelf onder controle hebben en dat ze niet de speelbal zijn van externe krachten. Om de eenvormigheid van de schaal te bevorderen zijn voor dit onderzoek enkele items op een dusdanige manier aangepast, dat alle vragen vergezeld gingen van evenveel (zes) antwoordalternatieven en op een uniforme wijze beantwoord konden worden. Om de vragenlijst dichter bij de leefwereld van de proefpersonen te laten aansluiten

vervangen we verder de term „de gewone burger” in twee items door „de gewone leerling”, was er in plaats van „hogere ambtenaren” sprake van „de schooldirectie” en werd „werk” vervangen door „school” (telkens 1 item). Met Andriessen en Van Cadsand (1983) hebben we het verder over „beheersingsoriëntatie” als vertaling van „locus of control”.

Als indicatoren van *psychosociaal welbevinden* bevatten de antwoord-brochures zowel een meting van zelfwaardering als van trekangst. *Zelfwaardering* werd gemeten aan de hand van een Nederlandse bewerking (Buunk, 1982) van Rosenberg's Self-Esteem Scale (Rosenberg, 1979). Deze bewerking bevat 9 uitspraken in de ik-vorm waarvan de proefpersonen aan de hand van vijf antwoordalternatieven moeten aangeven in welke mate ze het ermee eens zijn. *Trekangst* werd gemeten aan de hand van de zelfbeoordelvingsvragenlijst (STAI-versie DY-2) van Van der Ploeg, Defares en Spielberger (1979), een Nederlandse bewerking van de Trait Anxiety Inventory van Spielberger, Gorsuch en Lushene (1970). De Nederlandse vragenlijst bevat 20 uitspraken in de ik-vorm, waarvan de proefpersonen aan de hand van vier antwoordalternatieven moeten aangeven in welke mate ze op henzelf van toepassing zijn en die voor het huidige onderzoek zo werd gescoord, dat een hoge score op een laag angstniveau wees. Ondanks de naam van de oorspronkelijke schaal, kan de schaal ook worden gezien als een algemene meting van welbevinden. Zo bevat ze items als „ik ben gelukkig” en „ik voel me veilig”.

Design en procedure

De proefpersonen namen in groepjes van 6 tot 8 deel aan het onderzoek over „meningen van scholieren over een heel aantal onderwerpen”. Bij hun aankomst in het experimenteellokaal kregen ze een mondelinge inleiding waarbij het anonieme karakter van het onderzoek werd benadrukt en waarin hen werd gevraagd om ernstig en individueel aan het onderzoek mee te werken. Benadrukt werd verder dat er geen goede of slechte antwoorden waren en dat ze niet te lang bij elke vraag moesten blijven stilstaan, maar dat ze erop moesten letten elke vraag te beantwoorden en dit in de volgorde waarin de vragen in de brochure stonden. Daarna kreeg elke proefpersoon een brochure en werkten ze de verschillende vragenlijsten in hun eigen tempo af. Het invullen van de vragenlijst nam 30 tot 45 minuten in beslag.

Met het oog op de experimentele manipulaties werden zes versies van de brochure gebruikt. Een eerste manipulatie bestond erin dat de helft van de proefpersonen eerst de eigen toekomst en eigenschappen beoor-

deelde, terwijl de andere helft zich eerst over de toekomst en eigenschappen van een andere persoon moest buigen. Een tweede manipulatie betrof de aard van deze andere persoon. Dit was ofwel de beste vriend(in) van hetzelfde geslacht als de proefpersoon zelf, ofwel de gemiddelde student(e) van hetzelfde jaar en hetzelfde gymnasium, ofwel een willekeurige student(e) van hetzelfde jaar en hetzelfde gymnasium.

Om er op een geloofwaardige manier voor te zorgen dat de proefpersonen in de Willekeurige Student(e) conditie inderdaad een willekeurige en over gebeurtenissen heen constante persoon hanteerden, gingen we als volgt te werk. Bij de instructies voor de eerste taak vermeldten we dat we kansschattingen met betrekking tot zoveel mogelijk verschillende gebeurtenissen wilden onderzoeken (respectievelijk beoordelingen met betrekking tot zoveel mogelijk eigenschappen). Daarom hadden we verschillende lijsten samengesteld, zodat er binnen de groep scholieren maar twee mensen waren die exact dezelfde lijst voorgeschoteld kregen. In de Willekeurige Ander conditie kregen de proefpersonen de opdracht om zonder verder informatie de toekomst te voorspellen (resp. de eigenschappen in te schatten) van de ene onbekende student(e) die precies dezelfde vragenlijst had gekregen als zichzelf. Om te vermijden dat proefpersonen deze taak als onmogelijk zouden bestempelen, benadrukten we dat het onderzoek er precies over ging hoe mensen een oordeel velden in een situatie waarin ze over maar heel weinig informatie beschikken. In de Beste Vriend- en de Gemiddelde Ander conditie werd er verder niet meer naar deze „verschillende versies” verwezen. Er waren geen tekenen die erop wezen dat de proefpersonen hun opdracht vreemd of onnatuurlijk vonden.

Twee bijkomende manipulaties gebeurden louter om redenen van experimentele controle. Enerzijds werden twee verschillende volgordes van de vragenlijsten aangeboden (vertekeningen/zelfwaardering/beheersingsoriëntatie/trekangst versus zelfwaardering/beheersingsoriëntatie/trekangst/vertekeningen); anderzijds begon de helft van de proefpersonen met het inschatten van eigenschappen, terwijl de andere helft eerst vooruitzichten gaf.

RESULTATEN

Voorafgaande analyses

Voor een ondubbelzinnige interpretatie van de resultaten was het van belang na te gaan of de positief bedoelde attributen werkelijk gunstiger waargenomen werden dan de negatief bedoelde attributen. ANOVA's

op de gemiddelde gunstigheidsbeoordelingen met herhaalde metingen voor de positief/negatief variabele wezen uit dat dit inderdaad het geval was (vooruitzichten $F(1,22) = 1518.78$; $p < .001$; eigenschappen $F(1,22) = 470.34$; $p < .001$). De positieve attributen werden als duidelijk positief beoordeeld (gemiddelde gunstigheid positieve gebeurtenissen: 1.9; eigenschappen: 2.25), de negatieve attributen als duidelijk negatief (gemiddelde gunstigheid negatieve gebeurtenissen: 6.1; eigenschappen: 5.8).

De waargenomen controleerbaarheid van positieve gebeurtenissen was significant groter dan de waargenomen controleerbaarheid van negatieve gebeurtenissen ($F(1,22) = 29.46$; $p < .001$). Voor de eigenschappen was dit niet het geval. Over het algemeen was er weinig variabiliteit in de beoordelingen van controleerbaarheid. Voor positieve vooruitzichten vonden we gemiddelde scores van 2.42 (geweldige reizen maken) tot 3.37 (goed met je familie opschieten); alleen het ontdekken van bijzondere talenten leek eerder oncontroleerbaar (gemiddelde score 4.67). Voor negatieve vooruitzichten vonden we gemiddelde scores van 3.87 (geldproblemen krijgen) tot 5.75 (een verkeersongeval krijgen) en leek alleen een ongewenste zwangerschap (score 1.79) eerder controleerbaar. Van de eigenschappen werden alleen klagerigheid (5.92) en luiheid (4.75) als oncontroleerbaar gezien; van de andere eigenschappen varieerde de gemiddelde score van 1.5 (voor eerlijkheid) tot 4.08 (voor onzekerheid).

Onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit

Per proefpersoon en voor positieve en negatieve attributen afzonderlijk werd een gemiddelde score voor zichzelf en voor de vergelijkings-ander berekend. Deze gemiddeldes werden geanalyseerd aan de hand van twee afzonderlijke ANOVA's op de vooruitzichten respectievelijk de eigenschappen, met telkens als binnen-proefpersonen factoren de stimuluspersoon (schattingen voor de eigen versus iemand anders' toekomst of beoordelingen van zichzelf versus iemand anders), en de valentie (positief versus negatief) van de gebeurtenissen en eigenschappen. Tussen-proefpersonen variabelen waren de beoordelingsvolgorde (zelf/ander versus ander/zelf) en de vergelijkingsander (gemiddelde student(e), willekeurige student(e) en beste vriend(in)). Verschillen in vrijheidsgraden bij de respectievelijke analyses zijn toe te schrijven aan ontbrekende gegevens.

Illusoire superioriteit en onrealistisch optimisme moesten in een

significante gebeurtenisvalentie x stimuluspersoon interactie tot uiting komen. Deze interacties werden inderdaad gevonden (optimisme $F(1,77) = 31.80$; $p < .001$; superioriteit $F(1,77) = 35.61$; $p < .001$). De proefpersonen geloofden meer kans te maken op positieve ervaringen en minder kans te hebben op negatieve ervaringen dan anderen. Bovendien geloofden ze positieve eigenschappen in een sterkere mate en negatieve eigenschappen in een zwakkere mate te vertonen dan anderen.

Om een beter zicht te krijgen op de mate van onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit bij de verschillende vooruitzichten en eigenschappen werden per proefpersoon en per vooruitzicht of eigenschap zelf/ander verschillen berekend. Voor positieve vooruitzichten en eigenschappen werden de kansen van de vergelijkingspersoon afgetrokken van de kansen die de proefpersoon zichzelf gaf. Voor negatieve vooruitzichten en eigenschappen werden de eigen kansen van die van de vergelijkingspersoon afgetrokken. Op die manier duiden positieve verschillen altijd op een rooskleuriger vooruitzicht of op een betere positie op een bepaalde eigenschap voor zichzelf dan voor anderen. Op de verschillen voerden we afzonderlijke MANOVA's uit met als tussen-proefpersonen variabelen de beoordelingsvolgorde (zelf/ander versus ander/zelf) en de aard van de vergelijkingspersoon (gemiddelde student(e), willekeurige student(e) en beste vriend(in)).

De MANOVA voor de vooruitzichten toonde aan dat de zelf/ander verschillen op multivariaat niveau significant verschilden van nul ($F(12,66) = 8.58$; $p < .001$). De proefpersonen verwachtten gemiddeld meer kans te hebben dan de vergelijkingsander om bij hun eerste poging hun rijbewijs te halen (zelf/ander verschil = 9.51; $F = 18.78$; $p < .001$), om in de toekomst goed met hun familie te kunnen opschieten (zelf/ander verschil = 14.14; $F = 35.65$; $p < .001$), om een leuke partner te vinden of te behouden (zelf/ander verschil = 6.27; $F = 8.26$; $p < .005$) en om geweldige reizen maken (zelf/ander verschil = 16.05; $F = 32.57$; $p < .001$). Daarentegen geloofden ze minder kans te hebben om ongewenst zwanger te worden (voor meisjes) of om mee te maken dat dit bij hun vaste vriendin gebeurt (voor jongens) (zelf/ander verschil = 8.40; $F = 17.14$; $p < .001$). Wat betreft werkloosheid vonden we een marginaal significant verschil: de eigen kans hierop was lager dan die van de vergelijkingsander (zelf/ander verschil = 3.77; $F = 2.97$; $p < .09$). Voor de andere toekomstvooruitzichten vonden we geen significante of marginaal significante zelf/ander verschillen.

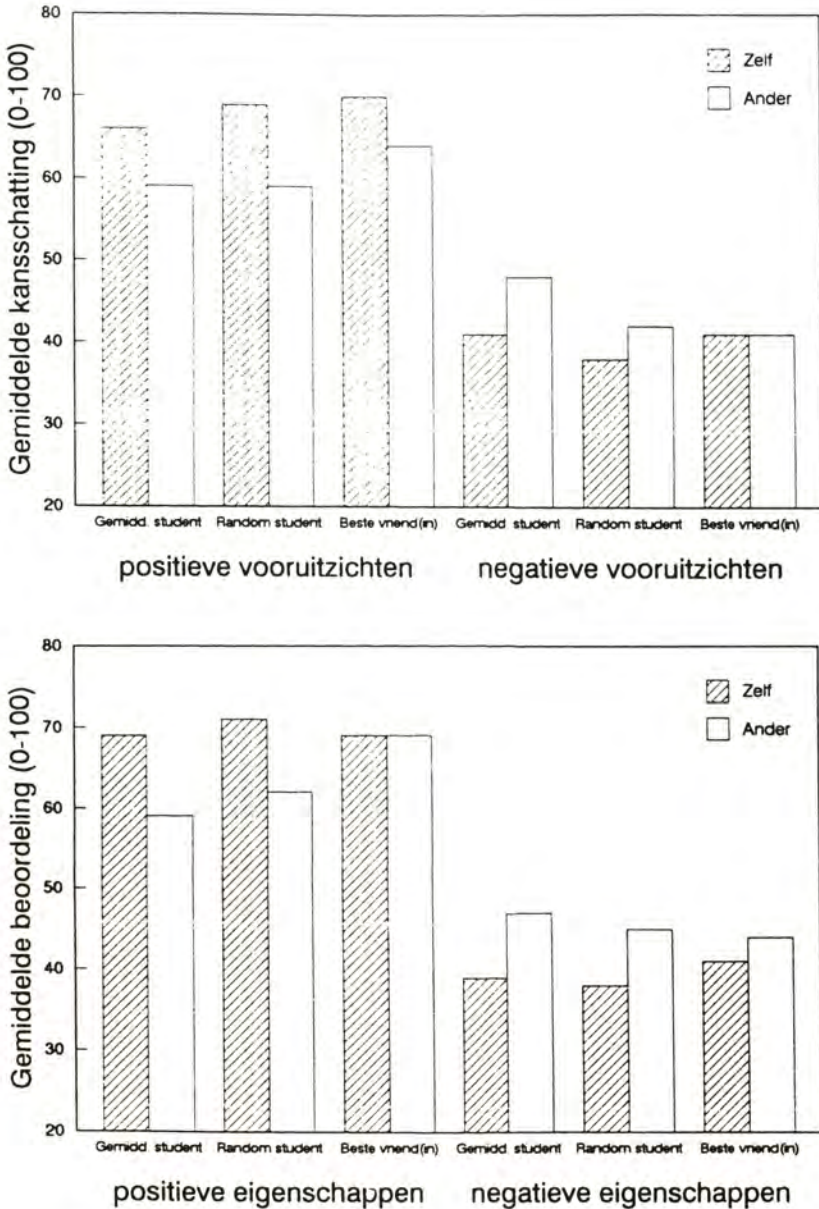
Een analoge MANOVA op de verschillen voor eigenschappen toonde aan dat de proefpersonen zichzelf gunstig tegenover de vergelij-

kingsander zagen afsteken ($F(16,62) = 6.55; p < .001$). Gemiddeld zegden ze betrouwbaarder (zelf/ander verschil 14.04; $F = 48.82; p < .001$), origineler (zelf/ander verschil 8.74; $F = 9.65; p < .005$), eerlijker (zelf/ander verschil 13.65; $F = 32.90; p < .001$) en meer volhardend te zijn dan deze ander (zelf/ander verschil 7.91; $F = 7.26; p < .01$). Ook hun eigen intelligentie schatten ze (zij het slechts marginaal significant) hoger in (zelf/ander verschil 3.17; $F = 3.89; p < .055$). Tegelijk vonden ze dat ze minder dan de vergelijkingsander ongewenste trekken vertoonden zoals vijandigheid (zelf/ander verschil 7.83; $F = 11.01; p < .001$), haatdragend zijn (zelf/ander verschil 10.24; $F = 18.03; p < .001$), onredelijkheid (zelf/ander verschil 6.76; $F = 12.28; p < .001$), ijdelheid (zelf/ander verschil 4.75; $F = 4.07; p < .05$) en klagerigheid (zelf/ander verschil 10.15; $F = 13; p < .001$) en (zij het slechts marginaal significant) lichtgelovigheid (zelf/ander verschil 4.77; $F = 2.89; p < .10$). Voor de andere eigenschappen traden geen significante zelf/ander verschillen op.

De rol van de vergelijkingsander en de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgorde

Uit de ANOVA trad er alleen bij de eigenschappen een driewegsinteractie naarvoor van de valentie, de stimuluspersoon en de vergelijkingsander ($F(2,77) = 5.40; p < .01$). Over het algemeen vonden de proefpersonen zichzelf beter dan de gemiddelde scholier ($t(27) = 4.71; p < .001$ voor positieve en $t(27) = -3.87; p < .001$ voor negatieve eigenschappen) en beter dan een willekeurige scholier ($t(27) = 3.99; p < .001$ voor positieve en $t(27) = -4.16; p < .001$ voor negatieve eigenschappen), maar niet beter dan hun beste vriend(in) van hetzelfde geslacht ($t(26) = .23$ voor positieve en $t(26) = -.77$ voor negatieve eigenschappen). Onrealistisch optimisme varieerde niet met de vergelijkingsander (zie figuur 1).

Zowel onrealistisch optimisme als illusoire superioriteit interacteerden significant of marginaal significant met de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgorde (optimisme $F(1,77) = 4.39; p < .05$; superioriteit $F(1,77) = 3.71; p < .06$). Zoals blijkt uit figuur 2, was het zelfdienende verschil tussen eigen en iemand anders' attributen voor positieve en vooral voor negatieve attributen groter in de ander/zelf dan in de zelf/ander volgorde. Met andere woorden, wanneer de proefpersonen eerst de toekomst en de eigenschappen van iemand anders moesten inschatten en pas daarna zichzelf moesten beoordelen, zegden ze in een

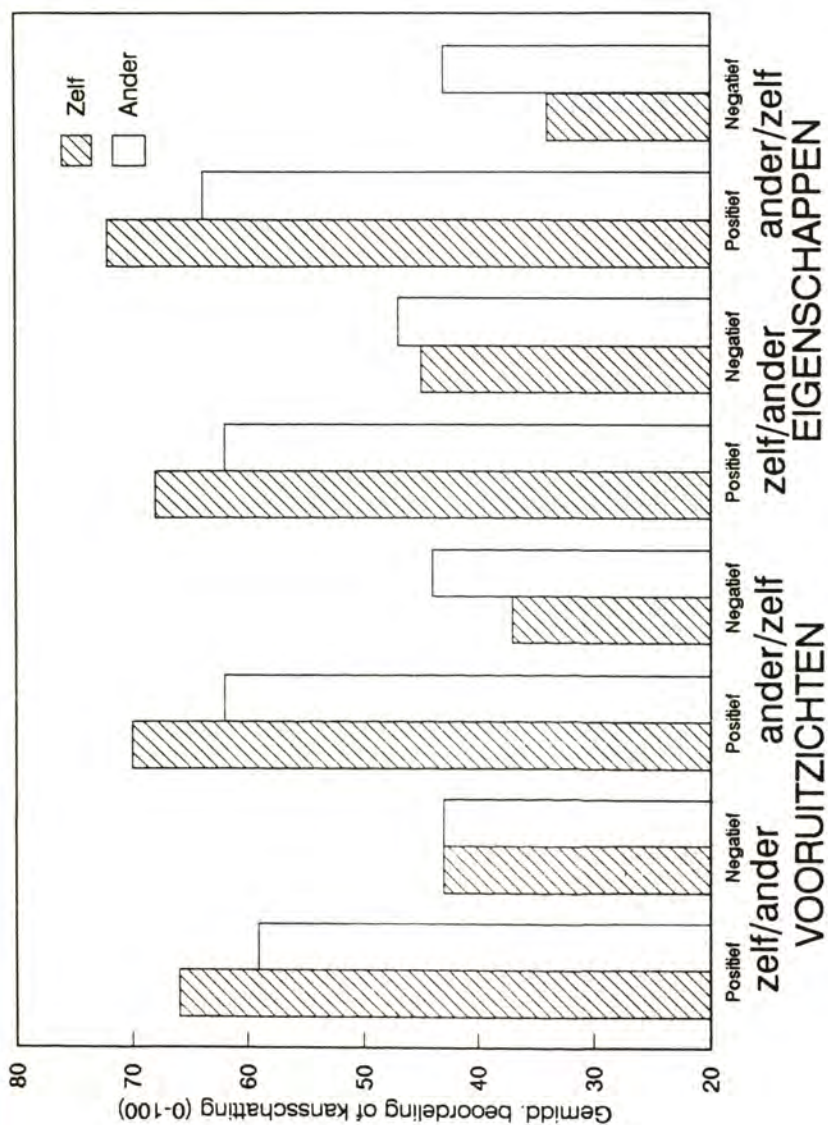
Figuur 1. Gemiddelde geschatte kans op positieve en negatieve ervaringen voor (bovenste helft), en gemiddelde beoordeling op positieve en negatieve eigenschappen van (onderste helft), zichzelf en iemand anders, voor drie vergelijkingsanderen (de gemiddelde student, een random geselecteerd student en de beste vriend(in) van hetzelfde geslacht als de proefpersoon).

sterkere mate dat ze zich positief van die andere onderscheidde dan wanneer ze eerst zichzelf en pas daarna iemand anders onder de loep namen. Dit was vooral opvallend wanneer de indirecte zelf-ander vergelijking betrekking had op negatieve dimensies.

Eenwegsanalyses demonstreerden dat het effect van de beoordelingsvolgorde zich vooral situeerde bij de toeschrijving van attributen aan het eigen zelf. In de ander/zelf volgorde lagen de geschatte eigen kansen op positieve, respectievelijk negatieve gebeurtenissen hoger ($F(1,82) = 2.99$; $p < .09$) respectievelijk lager ($F(1,82) = 4.85$; $p < .05$) dan in de zelf/ander volgorde. De mate waarin de proefpersonen positieve, resp. negatieve eigenschappen op henzelf van toepassing achtten in de ander/zelf conditie was hoger ($F(1,82) = 4.26$; $p < .05$), resp. lager ($F(1,82) = 17.29$; $p < .001$) dan in de zelf/ander conditie. De geschatte kansen voor, en de toeschrijving van eigenschappen aan anderen varieerden niet met de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgorde, op een marginaal significant verschil voor negatieve eigenschappen na ($F(1,82) = 3.45$; $p < .07$).

Eveneens duidelijk uit figuur 2 is dat gunstige vooruitzichten en positieve eigenschappen veel sterker werden toegeschreven aan zowel zichzelf als iemand anders dan ongunstige vooruitzichten en negatieve eigenschappen (vooruitzichten $F(1,77) = 198.82$; $p < .001$; eigenschappen $F(1,77) = 281.93$; $p < .001$). In beide gevallen interacteerde dit valentie-effect significant of marginaal significant met de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgorde (vooruitzichten $F(1,77) = 3.37$; $p < .07$; eigenschappen $F(1,77) = 13.60$; $p < .001$). In de ander/zelf volgorde was het verschil tussen positieve en negatieve vooruitzichten en eigenschappen groter dan in de zelf/ander volgorde.

Tenslotte vonden we met betrekking tot vooruitzichten dat de kans dat gebeurtenissen zich in iemands eigen leven zullen voordoen, globaal hoger werd geschat dan de kans dat gebeurtenissen zich in iemand anders' leven zullen voordoen ($F(1,77) = 9.66$; $p < .005$). Dit effect interacteerde significant met de beoordelingsvolgorde ($F(1,77) = 4.18$; $p < .05$). Het was toe te schrijven aan het sterkere onrealistisch optimisme-effect bij positieve dan bij negatieve gebeurtenissen, dat naast de valentie x stimuluspersoon interactie voor een hoofdeffect van de stimuluspersoon zorgde. De interactie van dit hoofdeffect met de beoordelingsvolgorde weerspiegelde op zijn beurt het sterkere optimisme-effect in de ander/zelf dan in de zelf/ander volgorde.

Figuur 2. Gemiddelde geschatte kans op positieve en negatieve ervaringen en gemiddelde beoordeling op positieve en negatieve eigenschappen voor, resp. van zichzelf en iemand anders, voor twee schattings- en beoordelingsvolgordes (zelf/ander versus ander/zelf).

Zelfdienende vertekeningen, psychosociaal welbevinden en waargenomen controle

Om te onderzoeken in welke mate de zelfdienende percepties met elkaar en met zelfwaardering, trekangst en beheersingsoriëntatie verband hielden, was het noodzakelijk om een zelf/ander verschilindex te berekenen die kon fungeren als meting van de graad waarin proefpersonen meenden een betere toekomst tegemoet te gaan, respectievelijk betere eigenschappen te bezitten, dan de vergelijkingsander. Daarom berekenden we per proefpersoon en voor positieve en negatieve attributen het gemiddelde zelf/ander verschil. Vervolgens berekenden we Pearson correlaties tussen al deze metingen en de twee persoonlijkheidsdimensies. Het resultaat hiervan is samengevat in tabel 1.

Tabel 1. *Pearson Ccorrelaties Tussen Zelf-ander Verschillen in de Geschatte Probabiliteit van Positieve en Negatieve Vooruitzichten (Vdif+ and Vdif-), en in de Geschatte Toepasbaarheid van Positieve en Negatieve Eigenschappen (Edif+ and Edif-), Zelfwaardering (ZE), Trekangst (TA) en Beheersingsoriëntatie (BO)*

	Vdif +	Vdif-	Edif +	Edif-	ZE	TA
Vdif-	.38***					
Edif +	.51***	.32**				
Edif-	.31**	.36***	.37***			
ZE	.32**	.20	.27**	.23*		
TA	.27**	.13	.20	.38***	.55***	
BO	.16	.34***	.03	.23*	.32**	.31**

Note. Zelf-ander verschillen zijn zo berekend dat positieve verschillen op waargenomen superioriteit of persoonlijk optimisme wijzen.

* $p < .05$, tweezijdig. ** $p < .01$, tweezijdig. *** $p < .001$, tweezijdig

Proefpersonen die zichzelf als relatief sterk superieur beschreven, koesterden ook relatief sterk de verwachting dat ze een rooskleuriger toekomst tegemoet gingen dan anderen. Zelfwaardering, trekangst en beheersingsoriëntatie vertoonden alle een positieve correlatie met elkaar en met zowel waargenomen superioriteit als persoonlijk optimisme. De correlatiepatronen verschilden echter per persoonlijkheidsdimensie. In vergelijking met proefpersonen met een meer externe beheersingsoriëntatie geloofden proefpersonen met een meer interne beheersingsoriëntatie in een sterkere mate dat ze minder onwenselijke eigenschappen bezaten en dat ze minder vervelende dingen zouden meemaken dan anderen. Ze geloofden echter niet in een sterkere mate dat ze meer positieve eigenschappen bezaten en dat ze meer leuke dingen zouden meemaken dan anderen. Beheersingsoriëntatie hield dus vooral verband met waargenomen zelf-ander verschillen op negatieve dimensies. Een

relatief hoog niveau van zelfwaardering ging daarentegen vooral gepaard met zelfdienende vertekeningen bij positieve eigenschappen en vooruitzichten. Een laag niveau van trekangst tenslotte, hing samen met illusoire superioriteit ten aanzien van negatieve eigenschappen en met onrealistisch optimisme ten aanzien van positieve vooruitzichten.

Spearman rangorde correlatiecoëfficiënten tussen de waargenomen controleerbaarheid van de aangeboden attributen en de sterkte van de erbij optredende zelfdienende vertekeningen toonden een significant verband tussen controleerbaarheid en onrealistisch optimisme (Spearman rangorde correlatie = .70; $n = 12$; $p < .05$) maar niet tussen controleerbaarheid en illusoire superioriteit (Spearman rangorde correlatie = .36; $n = 16$).

DISCUSSIE

In lijn met de resultaten van andere onderzoekers vonden we dat mensen menen meer kans te maken op positieve en minder kans te maken op negatieve gebeurtenissen dan de gemiddelde vergelijkbare ander of een willekeurige vergelijkbare ander. Eveneens in lijn met bestaande gegevens vonden we dat mensen van zichzelf zeggen dat ze positieve eigenschappen meer, en negatieve eigenschappen minder bezitten dan anderen.

Zoals voorspeld, maar nog niet eerder aangetoond, stelden we vast dat beide zelfdienende vertekeningen nauw met elkaar verwant zijn. In de eerste plaats manifesteerden mensen die een relatief sterke mate van waargenomen superioriteit vertoonden, ook een relatief sterke mate van persoonlijk optimisme. Ten tweede hielden beide zelfdienende fenomenen verband met beheersingsoriëntatie, zelfwaardering en trekangst. Vooral met betrekking tot beheersingsoriëntatie en zelfwaardering liep dit verband parallel: terwijl beheersingsoriëntatie vooral samenhang met vertekeningen ten aanzien van negatieve attributen, was dit voor zelfwaardering vooral het geval met betrekking tot vertekeningen bij positieve attributen. De huidige resultaten steunen dus de visie dat beide zelfdienende vertekeningen minstens gedeeltelijk op een gemeenschappelijke basis teruggaan, dan wel uitingen zijn van eenzelfde fundamentele verschijnsel of onderling causaal verwant zijn.

Vooruitlopend op de zojuist besproken gegevens toetsten we een gemeenschappelijke kandidaat-verklaring voor onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit. Deze hypothese in termen van de „person positivity bias” (Sears, 1983) hield in dat individuen gunstiger worden

beoordeeld dan de groepen waartoe deze individuen behoren. Een vergelijking van het eigen zelf (een individu) met „de gemiddelde ander” of „de anderen” (een vergelijkingsander die naar een groep verwijst) zou hierdoor een schijnbare superioriteit van het eigen zelf tegenover anderen opleveren, zowel wat de eigen toekomst als wat de eigen karakteristieken betreft. Deze hypothese voorspelt enkel illusoire superioriteit en onrealistisch optimisme ten opzichte van „de gemiddelde ander” (of „anderen”), maar niet tegenover „een willekeurige ander” of „de beste vriend(in) van hetzelfde geslacht”. In lijn met onze eerdere resultaten over onrealistisch optimisme (Hoorens & Buunk, 1992) beschreven middelbare scholieren hun eigen toekomst en eigenschappen echter niet alleen gunstiger dan die van de gemiddelde scholier, maar ook dan die van een willekeurige scholier. Zowel met betrekking tot illusoire superioriteit als met betrekking tot onrealistisch optimisme gingen de resultaten dus in tegen de „person positivity” hypothese.

Met betrekking tot de invloed van de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgorde van de vragenlijsten, stelden we vast dat mensen die eerst iemand anders' eigenschappen en vooruitzichten onder de loep nemen een sterkere mate van illusoire superioriteit en onrealistisch optimisme vertoonden dan mensen die eerst zichzelf beoordelen. Deze gegevens steunen de hypothese dat Codol's asymmetrie-effect bij het vergelijken van zichzelf en anderen ook optreedt wanneer geen rechtstreekse vergelijkingen worden doorgevoerd, maar wanneer de referentiepersoon gemanipuleerd wordt via de volgorde van afzonderlijke beoordelingen voor zichzelf en anderen. Codol (1979, 1987) stelde immers vast dat mensen vinden dat zijzelf minder op anderen lijken dan anderen op hen zelf. Zijn interpretatie hiervan was dat mensen het minder vervelend te vinden te moeten toegeven dat zijzelf en anderen op elkaar lijken, wanneer zijzelf bij deze vergelijking als referentiepersoon gelden dan wanneer de anderen als vergelijkingsstandaard fungeren. De zelf/ander volgordemanipulatie bij het geven van absolute beoordelingen van zichzelf en anderen kan in deze context worden gezien als een impliciete manipulatie van dit referentiepunt.

Bijkomende steun voor het optreden van Codol's asymmetrie-effect kan worden gezien in het feit dat het in het huidige onderzoek vastgestelde effect van de stimuluspersoon zich ook met betrekking tot het oorspronkelijke asymmetrie-effect voordoet. Inderdaad achtten de proefpersonen zich in het huidige onderzoek wat hun eigenschappen betrof beter dan de gemiddelde ander of een willekeurige ander, maar

niet beter dan hun beste vriend(in). Codol (1987) stelde vast dat het asymmetrie-effect alleen optrad wanneer de vergelijkingsander relatief onbekend was en zich niet of in tegengestelde zin manifesteerde wanneer de vergelijkingsander een goede vriend(in) van de proefpersonen betrof. Aangezien het volgorde-effect in het huidige onderzoek echter niet interacterde met de vergelijkingsander, moet deze analogie echter met de nodige voorzichtigheid worden gehanteerd.

Hoewel de huidige resultaten tegelijk steun bieden voor het asymmetrie-effect in sociale vergelijkingen en er een uitbreiding van betekenissen, gaan ze in tegen de resultaten van Hoorens en Buunk (1992), die geen sterkere mate van onrealistisch optimisme vaststelden in de ander/zelf dan in de zelf/ander volgorde. In de plaats daarvan vonden ze in de zelf/ander volgorde in vergelijking met de ander/zelf volgorde een globale relatieve overschatting van de probabiliteit van zowel positieve als negatieve gebeurtenissen in zowel hun eigen als iemand anders' leven. Een belangrijk verschil tussen beide onderzoeken is echter dat bij Hoorens en Buunk (1992) kansschattingen voor zichzelf en voor anderen sneller op elkaar volgden dan in het huidige experiment. Het is mogelijk dat het korte interval tussen beide beoordelingen een eventueel volgorde-effect teniet heeft gedaan.

De hier gepresenteerde resultaten zijn ook op een aantal aspecten in strijd met de resultaten uit ander onderzoek. In de eerste plaats vonden we een sterkere mate van onrealistisch optimisme ten aanzien van positieve dan ten aanzien van negatieve vooruitzichten. Over het algemeen wordt een tegengesteld resultatenpatroon gevonden: negatieve gebeurtenissen leveren doorgaans meer onrealistisch optimisme op dan positieve gebeurtenissen (bijvoorbeeld Alloy & Ahrens, 1987; Hoorens & Buunk, 1992; Weinstein, 1980; zie echter Brinthaup, Moreland & Levine, 1991).

De meest plausibele verklaring voor deze tegenstelling lijkt ons te liggen in de sterkere subjectieve controleerbaarheid van positieve dan van negatieve gebeurtenissen die in het huidige onderzoek optrad (en die ook de interpretatie van de significante rangorde correlatie tussen controleerbaarheid en onrealistisch optimisme ernstig bemoeilijkt). Andere aspecten van onze resultaten wijzen er immers op dat zelfdienende vertekeningen variëren met percepties van controle (zie ook Alicke, 1985; van der Velde, Hooijkaas & van der Pligt, in press; Weinstein, 1980, 1982, 1987). Dat verschillen tussen attributen in waargenomen controleerbaarheid in ons onderzoek niet varieerden met verschillen in de mate waarbij er zelfdienende vertekeningen ten aanzien

van die attributen optrad, lijkt toe te schrijven aan de geringe variabiliteit in waargenomen controleerbaarheid die we observeerden.

In de tweede plaats gaan de resultaten met betrekking tot het effect van de vergelijkingssander op onrealistisch optimisme gedeeltelijk in tegen het eerder geobserveerde verschijnsel dat mensen zichzelf in het algemeen als beter zien dan de gemiddelde ander, maar niet beter dan een vertrouwd en geliefd iemand zoals hun beste vriend (in) (bijvoorbeeld Hoorens & Buunk, 1991a; Perloff & Fetzer, 1986). Een mogelijke verklaring voor dit verschil kan zijn dat onrealistisch optimisme vooral bij jonge adolescenten en omwille van het sterke cognitieve egocentrisme dat deze levensfase kenmerkt, in een sterke mate optreedt. Daardoor kunnen ze zichzelf ook ten opzichte van hun vrienden een rooskleurige toekomst voorhouden. Dat dit niet bij illusoire superioriteit optrad, kan voortkomen uit het grote belang van vriendschappen en waardering voor vriend(inn)en in dezelfde levensfase. In dit kader moeten we overigens ook opmerken dat de aan- of afwezigheid van een relatieve overschatting van de eigen toekomst of eigenschappen ten opzichte van een goede vriend(in) in feite moeilijk als de aan- of afwezigheid van onrealistisch optimisme of illusoire superioriteit te bestempelen valt. Het is immers mogelijk dat mensen zich bij de keuze van hun intieme vrienden laten leiden door de mogelijkheid zich neerwaarts of opwaarts met iemand te kunnen vergelijken, of juist door waargenomen gelijkheid (bijvoorbeeld Buunk & Bosman, 1986). Het is mogelijk dat ze hierin ook de door hen verwachte toekomst en eigenschappen van hun potentiële vrienden betrekken.

Tenslotte bevatten onze resultaten een aantal bijkomende en ogenschijnlijk intrigerende effecten, die echter het meest spaarzaam aan andere aspecten van de gegevens toegeschreven kunnen worden. Dit geldt ten eerste voor de interactie tussen de valentie van attributen en de zelf/ander versus ander/zelf beoordelingsvolgorde. Deze interactie kan verklaard worden in termen van het volgorde-effect bij het optreden van zelfdienende vertekeningen. Ten tweede kan het feit dat mensen zichzelf globaal een grotere kans op de verschillende gebeurtenissen toeschreven, toe te schrijven zijn aan het sterkere optimisme-effect bij positieve dan bij negatieve gebeurtenissen.

Samengevat concluderen we het volgende. Mensen vinden dat ze meer positieve en minder negatieve eigenschappen bezitten dan anderen, en ze verwachten dat hun eigen toekomst er ook rooskleuriger zal uitzien. Deze vertekeningen zijn nauw met elkaar verwant en kunnen niet toegeschreven worden aan het feit dat een individu zich met een

naar een groep verwijzende instantie vergelijkt. Wanneer mensen gedwongen worden om in een bepaalde volgorde over hun eigen en iemand anders' toekomst en eigenschappen na te denken, heeft deze volgorde een invloed op de mate waarin zelfdienende vertekeningen optreden. Dit blijkt immers vooral te gebeuren wanneer eerst iemand anders onder de loep wordt genomen. Momenteel lopend onderzoek betreft vooral een verdere analyse van de determinanten van onrealistisch optimisme en illusoire superioriteit, en van de conflicterende aspecten van de huidige en eerdere resultaten met betrekking tot de invloed van de vergelijkingsander en de beoordelingsvolgorde.

REFERENTIES

- Alicke, M.D. (1985). Global self-evaluation as determined by the desirability and controllability of trait adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1621-1630.
- Alloy, L.B., & Ahrens, A.H. (1987). Depression and pessimism for the future: Biased use of statistically relevant information in predictions for self and others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 366-378.
- Andriessen, J.H.T.H., & van Cadsand, J.P. (1983). Een analyse van de Nederlandse I.E.-schaal. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 38, 7-24.
- Bohrnstedt, G.W., & Felson, R.B. (1983). Explaining the relations among children's actual and perceived performances and self-esteem: A comparison of several causal models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 43-56.
- Brewin, C.R., & Furnham, A. (1986). Attributional versus preattributional variables in self-esteem and depression: A comparison and test of learned helplessness theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1013-1020.
- Brinthaup, T.M., Moreland, R.L., & Levine, J.M. (1991). Sources of optimism among prospective group members. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 36-43.
- Brinthaup, T.M., Picone, J.J., & Moreland, R.L. (May, 1990). *Self-enhancement, information sources, and the optimism of prospective group members*. Paper presented at the Annual Meeting of the Midwestern Psychological Association, Chicago.
- Brown, J.D. (1986). Evaluations of self and others: Self-enhancement biases in social judgments. *Social Cognition*, 4, 353-376.
- Buunk, B. (1982). Anticipated sexual jealousy: Its relationship to self-esteem, dependency, and reciprocity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 310-316.
- Buunk, B., & Bosman, J. (1986). Attitude similarity and attraction in marital relationships. *Journal of Social Psychology*, 126, 133-134.
- Buunk, B., & Van Yperen, N.W. (1991). Relational comparisons, referential comparisons and exchange orientation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 710-718.

- Codol, J.P. (1975). On the so-called 'superior conformity of the self' behavior: Twenty experimental investigations. *European Journal of Social Psychology*, 5, 457-501.
- Codol, J.P. (1979). *Semblables et différents. Recherches sur la quête de la similitude et de la différenciation sociale*. Aix-en-Provence: Université de Provence.
- Codol, J.P. (1987). Comparability and incomparability between oneself and others: Means of differentiation and comparison reference points. *European Bulletin of Cognitive Psychology*, 7, 87-105.
- Dolinski, D., Gromski, W., & Zawisza, E. (1987). Unrealistic pessimism. *Journal of Social Psychology*, 127, 511-516.
- Drake, R.A. (1987). Conceptions of own versus others' outcomes: Manipulation by monaural attentional orientation. *European Journal of Social Psychology*, 17, 373-375.
- Dunning, D., Meyerowitz, J.A., & Holsberg, A.D. (1989). Ambiguity and self-evaluation: The role of idiosyncratic trait definitions in self-serving assessments of abilities. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1082-1090.
- Felson, R. B. (1981). Ambiguity and bias in the self-concept. *Social Psychology Quarterly*, 44, 64-69.
- Fenigstein, A. (1984). Self-consciousness and the overperception of self as a target. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 860-870.
- Heady, B., & Wearing, A. (1988). The sense of relative superiority — central to well-being. *Social Indicators Research*, 20, 497-516.
- Holroyd, K.J., & Gordon, P.C. (1983). Social reference points. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 881-887.
- Hoorens, V., & Buunk, A.P. (1991). *Social comparison of health risks*. Paper presented at the European Association of Experimental Social Psychology Small Group Meeting: Social Psychological Models in Health and Safety Research. University of Kent at Canterbury.
- Hoorens, V., & Buunk, A.P. (1992). Onrealistisch optimisme: De rol van sociale wenselijkheid en de vergelijkingsander. In N. Ellemers, W. van der Kloot, M. Poppe, & J. van der Pligt (Eds.), *Fundamentele Sociale Psychologie* (Vol. 6), 145-156.
- Karylowski, J.J. (1989). Trait prototypicality and the asymmetry effect in self-other similarity judgments. *Journal of Social Behavior and Personality*, 4, 581-586.
- Karylowski, J.J. (1990). Social reference points and accessibility of trait-related information in self-other similarity judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 975-983.
- Kuiper, N.A., & McDonald, M.R. (1982). Self and other perception in mild depressives. *Social Cognition*, 1, 223-239.
- Larwood, L. (1978). Swine Flu: A field study of self-serving bias. *Journal of Applied Social Psychology*, 8, 283-289.
- Larwood, L., & Whittaker, W. (1977). Managerial myopia: Self-serving biases in organizational planning. *Journal of Applied Psychology*, 62, 194-198.
- Liebrand, W.B.G., Messick, D.M., & Wolters, F.J.M. (1986). Why we are

- fairer than others: A cross-cultural replication and extension. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22, 590-604.
- Messick, D.M., Bloom, S., Boldizar, J.P., & Samuelson, C.D. (1985). Why we are fairer than others. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 480-500.
- Perloff, L.S. (1987). Social comparison and illusions of invulnerability to negative life events. In C.R. Snyder & C. Ford (Eds.), *Coping with negative life events: Clinical and psychological perspectives*. New York: Plenum Press.
- Perloff, L.S., & Fetzer, B.K. (1986). Self-other judgments and perceived vulnerability to victimization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 502-510.
- Pietromonaco, P.R., & Markus, H. (1985). The nature of negative thoughts in depression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 799-807.
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. New York: Basic Books.
- Rotter, J. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80 (1, Whole No. 609).
- Schulz, R., & Fritz, S. (1987). Origins of stereotypes of the elderly: An experimental study of the self-other discrepancy. *Experimental Aging Research*, 13, 189-195.
- Sears, D.O. (1983). The person-positivity bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 233-250.
- Spielberger, C.D., Gorsuch, R.L., & Lushene, R.E. (1970). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto: Consulting Psychologist Press.
- Srull, T.K., & Gaelick, L. (1983). General principles and individual differences in the self as a habituale reference point: An examination of self-other judgments of similarity. *Social Cognition*, 2, 108-121.
- Svenson, O. (1981). Are we all less risky and more skillful than our fellow drivers? *Acta Psychologica*, 47, 143-148.
- Taylor, S.E., & Brown, J.D. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103, 193-210.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgement under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185, 1124-1131.
- Van der Ploeg, H.M., Defares, P.B., & Spiegelberger, C.D. (1979). *Zelf-beoordelings vragenlijst*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Van der Velde, F.W., Hooijkaas, C., & van der Pligt, J (1991). Risk perception and behavior: Pessimism, realism, and optimism about aids-related health behavior. *Psychology and Health*, in press.
- Van Yperen, N.W., & Buunk, B.P. (1990). Opvattingen over anderen, de specificiteit van de vergelijkings-ander en sociale vergelijkingsprocessen. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 45, 364-374.
- Van Yperen, N.W., & Buunk, B.P. (1991). Illusoire superioriteit: Het verband met het belang van de verifieerbaarheid van de vergelijkingsdimensies. In J. van der Pligt, W. van der Kloot, & M. Poppe (Eds.), *Fundamentele sociale psychologie* (Deel 5). Tilburg: Tilburg University Press.
- Weinstein, N.D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820.

- Weinstein, N.D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820.
- Weinstein, N.D. (1982). Unrealistic optimism about susceptibility to health problems. *Journal of Behavioral Medicine*, 5, 441-460.
- Weinstein, N.D. (1987). Unrealistic optimism about susceptibility to health problems: Conclusions from a community-wide sample. *Journal of Behavioral Medicine*, 10, 481-500.
- Weinstein, N.D., & Lachendro, E. (1982). Egocentrism as a source of unrealistic optimism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 195-200.
- Whitley, B.E. (Jr.), & Hern, A.L. (1991). Perceptions of vulnerability to pregnancy and the use of effective contraception. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 104-110.

Grote Kruisstraat 2/1
NL-9712 TS Groningen

Received February 1992